

РАЗВИВАНЕ НА КЛЮЧОВИ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕСА НА ЕЛЕКТРОННОТО ОБУЧЕНИЕ В АКАДЕМИЧЕН КОНТЕКСТ

Иван Мерджанов

DEVELOPING KEY COMPETENCIES IN THE PROCESS OF E-LEARNING IN ACADEMIC CONTEXT

Ivan Merdzhanov

***Abstract:** The training aimed at the formation of key competences, is focused on the learner and his/her ability to learn successfully. Along with the competencies in the respective specialty, e-learning allows for improved ability to learn and develop the students' communicative, media and social competences. They not only improve the efficiency of the learning process, but are crucial for a successful career*

Keywords: *e-learning, key competences, communication, media, social competence*

Увод

Учебните цели при разработването на електронен курс или базирана в интернет учебна среда по дадена дисциплина - както всяко обучение - включват не само усвояването на определени знания и умения, но и развиване на редица ключови и комплексни компетенции. В този смисъл разбирането за компетентност излиза извън рамките на конкретните и специфични цели на учебния процес, защото е насочено не към усвояване на отделни знания или умения, а към координираното прилагане на комплекс от различни ресурси за решаването на конкретен проблем. Ориентираното към компетенции обучение се фокусира повече върху учещия и неговите възможности да учи успешно, отколкото това, което поставя в центъра на вниманието си учебния материал. Компетентността като категория е тясно свързана с реалността и справянето в реална ситуация, а не с абстрактния теоретичен курс. Концепцията за самото понятие компетентност води началото си от чуждоезиковата дидактика и от теорията на Чомски. Той дефинира езиковата компетентност като идеална, вродена, универсална способност на идеалния говорител/слушател с помощта на ограничен инвентар от правила за комбиниране и основни елементи да образува и разбира потенциално много нови, още нечути изречения и също така да свързва потенциално безкрайно количество изразни елементи със също такава потенциално безкрайно количество значения [3].

Продължение на концепцията на Чомски се явява психологическият модел на Грийно и кол., при който компетентността се разделя на три компонента - концептуална (conceptual competence), която представлява абстрактното знание в дадена област, процедурална (procedural competence), състояща се от процедури и умения за приложение на абстрактното знание в конкретни ситуации, и утилизационна (utilizational competence), която включва способността за преценка на параметрите на задачата и целта и тяхното свързване [4, 6]. Най-общо компетентността може се дефинира и като система от предпоставки за успешно действие, което може да се развие посредством упражнение и учене, т.е. включва в себе си когнитивни, мотивационни и волеви аспекти [7].

1. Компетентност по специалността

Основната цел на електронния курс следва да бъде развиване на компетентност по съответната дисциплина. Тази специализирана компетентност представлява способност за

самостоятелно решаване на типични професионални задачи или проблеми въз основа на натрупаните теоретични познания и професионални умения.

Методическата концепция на курса следва да е насочена към изграждане от една страна на теоретичната база по дадена дисциплина или част от дисциплина, доколкото даден електронен курс е ориентиран към доразвиване или разширяване на знанията в дадена област и се комбинира с други методи на обучение, а от друга - формира определени умения за прилагане на тези знания като база за изграждане на специализирана компетентност. Същевременно електронното обучение предполага самостоятелно и често недирижирано, нелинейно учене благодарение на хипертекстовата структура на курса, поради което развиването на компетентността по съответната специалност, дисциплина или част от нея не е самостоятелен процес, а е преплетен и обвързан с редица други компетентности.

Професионалната или специализирана компетентност не може да се развие посредством какъвто и да е електронен ресурс изолирано, т.е. не може да се каже: в курса по радиология се развива само компетентност в областта на радиологията и образната диагностика. При планирането и реализацията на електронен курс специализираната компетентност се явява комплексен резултат от развиването на методическа компетентност или по-обща компетентност за учене, медийна компетентност, комуникативна компетентност и социална компетентност.



Фиг. 1. Микс от компетенции, формиращи компетентност по специалността в рамките на електронен курс

2. Компетентност за учене

В много случаи компетентността по специалността се отъждествява с компетентност за действие, като под този израз се разбира способността за адекватни и успешни действия в полето на съответната специалност, професия или научна дисциплина. Тази способност е тясно свързана с

умението за успешно учене, т.е. компетентност за учене. Тя представлява способността и готовността, индивидуално или заедно с други хора да се разбират, оценяват и свързват в мисловни структури обекти и взаимозависимости между тях. В професионален план това означава когнитивна обработка на специализирана информация и изображения като схеми, чертежи, специализирани текстове, както и разбирането и интерпретацията на професионални и социални взаимоотношения. Компетентността за учене съдържа в себе си и умение и готовност за развиване на техники и стратегии за учене и професионално усъвършенстване в смисъла на ученето през целия живот, което пък е една от основните характеристики и сфера на приложение на електронното обучение. Други умения които съставляват тази компетентност са например:

- ефективно управление на времето;
- умение за самостоятелно учене и/или учене в група;
- използването на придобити знания и умения в различен контекст в рамките на обучение или в професионален план;
- съзнателно възприемане и оценка на собствения процес на учене и свързаните с него потребности;
- способност за самооценка и готовност за приемане на чужда помощ;
- правилно използване на предлаганите възможности за учене;
- възможност за оценка и изразяване на собствената мотивация за учене и формулиране на изводи от това и др.

Като неразривна и допълваща част от компетентността за учене може да се разглежда и така наречената **методическа компетентност**. Тя представлява най-общо умението да се действа съгласно дадени правила и по-специално *способността за прилагане на определени методи за учене и работа, които са необходими за придобиването, развитието и поддържането на професионалната компетентност*. Методическата компетентност позволява на отделния индивид да поддържа на високо ниво познанията си в дадена професионална област. Затова при планирането на електронен курс - за електронно или мобилно обучение - който не преследва само конкретни цели за овладяване на отделни знания, а е предназначен и за учене през целия живот, т.е. е електронен курс с непрекъснато актуализираща се информация и предоставен за ползване във виртуалното пространство не само от студенти, а и от професионалисти, които желаят да поддържат знанията си в дадената област, като учебна цел трябва да се предвиди формиране умения в областта на методическата компетентност като:

- организационна способност
- работа с научни текстове
- презентационни техники
- самостоятелна работа
- способност за решаване на проблеми от съответната област
- критично мислене
- аналитични умения
- умение за трансфер на усвоеното знание
- умение за откриване и запълване на пропуски в учебната работа

Ученето представлява от една страна индивидуално управлявано, ситуативно ориентирано, активно конструиране на знания и от друга страна социален, интерактивен процес. По тази причина за успешното учене от основно значение са две умения: компетентността за самостоятелно управление на процеса и умението за сътрудничество и коопериране с други учещи. Развиването на тези умения е присъщо на електронното обучение, особено ако е организирано под формата на Blended Learning - самостоятелният избор на учебни единици и задачи, незабавната обратна информация, използването на асинхронна и синхронна комуникация за съвместно решаване на определени задачи и дискусиите и презентациите по време на присъствените занятия.



Фиг. 2. Ключови компетенции на бъдещето [10]

В условията на бъдещото общество на знанието, в което информационните и комуникационни технологии ще играят все по-голяма роля, за осъществяване на ученето във всички области се налага развиването на определена компетентност, която оказва въздействие както върху процесите на самостоятелно управление на ученето, така върху възможностите за съвместна работа, и това е медийната компетентност.

3. Медийна компетентност

Умението за работа с непрекъснато разширяващите се възможности на новите медии е не само предпоставка за преподаване и учене в условията на електронен курс или учебна среда, базирана в интернет, но и водеща цел при планирането и изготвянето на такъв курс и среда. Медийна компетентност означава *способността за използване на медиите и тяхното съдържание за задоволяване на собствените потребности и постигане на определени цели*. Още през 90-те години ХХ в. Дитер Бааке дефинира медийната компетентност като противоречиво понятие съставено от четири измерения - критично отношение към медиите, познаване на медиите, тяхното използване и генериране на медийни продукти [1]. Тулодзецки също разделя медийната компетентност на пасивно и активно, креативно ползване на медиите и я подразделя на правилен подбор и ползване на медиите, генериране и разпространение на собствени медийни продукти, разбиране и оценка на медийния дизайн, съзнание за медийното влияние и анализ на условията за създаване на медийни продукти [9].

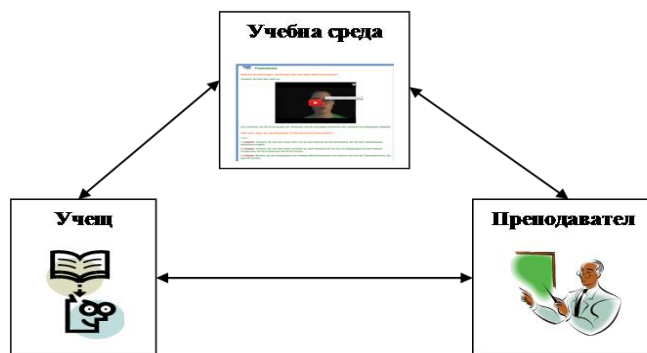
Като обобщение може да се каже, че *активното използване на медиите води до формиране на критична способност, която се прилага при избора на различни медийни ресурси в обучението, професията и ежедневието, а знанието (както за производството, така и за възприемането и ползването) за различните възможности на медиите се явява основа за креативната работа с тях и за генерирането на собствено медийно съдържание като автономно действие*. Следователно медийната компетентност включва следните компоненти:

- познаване и ползване на различни медии, като под медии се разбират радио, телевизия, интернет, но също така и книги и списания;
- способност за ориентация в света на медиите - намиране на даден сайт в интернет или дадена радиопрограма, например;
- умение за участие в дадена форма на медийна комуникация - писане на електронно писмо, разговор по скайп, участие във форум и т.н.
- спазване на критична дистанция към медиите - например разбирането, че не всичко, което се появи в интернет или по телевизията, е вярно;
- познаване на техническите и организационни условия - боравене с техниката като камера, компютър, т.е. техническа грамотност;

- креативно участие в медиите - създаване на собствен блог, участие в социалните мрежи и др. В много случаи медийната компетентност се разглежда като специална форма на комуникативната компетентност [1, 8], доколкото човек комуникира пасивно или активно с дадена медия или посредством нея с други хора.

4. Комуникативна компетентност

Темата за комуникативната компетентност е изключително широка и дискусиата по нея датира още от 70-те години на ХХ в. и обхваща различни аспекти на общуването. Тук ще се спрем на значението на комуникативната компетентност при дефиниране целите и разработването на електронен курс за обучение. Въпросът е, доколко има място развиването на комуникативна компетентност (ако не става дума за обучение по чужд език) в рамките на електронното обучение, тъй като при него автономното учене играе водеща роля. Електронният курс се явява посредник между учащия субект и учебния материал от една страна, но от друга той приема функцията на средство за комуникация между преподавателя (тутора) и учащия, както и между самите учащи в хода на учебния процес.



Фиг. 3. Взаимодействие между учещ, учебна среда и преподавател

По този начин комуникативната компетентност (която не включва само медийна компетентност) се явява ключова за успешната реализация на проект за електронно обучение. Според общата дефиниция комуникативната компетентност включва граматическа (лексика, морфология, синтаксис, фонетика и т.н.), социо-лингвистична, дискурсна, и стратегическа компетентност [2], като изисква също така познаване на по-важните комуникативни модели и концепции, както и на конкретни комуникационни техники. Тя предполага не само умение за комуникация, т.е. разбираемост и съобразено с реципиента изразяване, а и готовност за комуникация, която визира волята и желанието за обмен на информация с другите, за вербално формулиране на мнения и за предаване на знания посредством комуникация.

Както е видно от фигура 3 при електронното обучение комуникацията представлява обмен на информация между участниците в електронния курс само по писмен път - синхронно и асинхронно - посредством чат, форуми и под формата на изпращане на файлове при изпълнение на продуктивна писмена задача. Използването на скайп и приложение за видеоконференции включва автоматично и устна комуникация, а заедно с нея и възможността за невербална комуникация. При изготвяне на презентация за присъствена фаза от електронен курс, освен медийната компетентност при подготовката и оформлението на презентацията с помощта на дигитални медии важна роля играе и начинът на представяне, комуникативните умения на презентацията, за да може съответното съдържание да стигне до реципиентите и да бъде разбрано от тях. В този смисъл в Нов български университет е разработен специален модул, който включва изготвянето и представянето на презентации. Освен презентационни умения развитието на комуникативната компетентност в рамките на електронното обучение включва още:

- **умение за модерране** - способността за управление на разговори, дискусии и взаимодействия в ролята на неутрален участник с цел, максимално ефективно и адекватно осъществяване на съответната комуникационна ситуация (дискусии в група, работна среща и др.) и съвместно изработване на крайния резултат;
- **компетентност за работа в мрежа (Networking-компетентност)** - изграждане, съхраняване и целенасочено използване на контакти и мрежи от контакти ("Networks") като свободно организирана форма на коопериране на хора, работещи в дадена област (Не случайно едно проучване на IBM [11] показва, че повече от 60% от професионалния успех се приписва "връзките", одобрението, бързата помощ при възникване на проблем и достъпа до повече ценна информация чрез такива мрежи.);
- **реторични умения** - способността за вербално, гъвкаво и ситуационно-адекватно изразяване, аргументиране, подходящ подбор на речевите средства за постигане на комуникативната цел;
- **реактивна находчивост** - умение за бърза и адекватна реакция с контрааргументи на вербална атака, и
- **умение за убеждаване** като комбинация от реторика и находчивост - способността за действително убеждаване на другите с помощта на подходящи логически аргументи и контрааргументи, т.е. по същество и посредством реторични и психологически средства.

Както се вижда от изброените елементи комуникативната компетентност е присъща цел на електронното обучение в академична среда и по този начин е тясно свързана с развиването и на социалната компетентност в контекста на комуникацията между участниците в учебния процес.

5. Социална компетентност

Социалната компетентност се явява основа за социалното учене в рамките на електронното обучение. Тя е предпоставка за осъществяване на обмен на информация чрез социалните мрежи, за работа в групи, с WIKI или тематичните форуми и чатове, като елемент от виртуалната учебна среда и следва да бъде застъпена не само като условие, но и като цел на обучението. Под социална компетентност се разбират умения и способности, които помагат на хората да се ориентират адекватно в социалните взаимоотношения, да направят правилната преценка и въз основа на това да действат успешно в тях [5]. По-конкретна дефиниция е дадена в Definition Deutscher Qualifikationsrahmen für lebenslanges Lernen 02/2009, където е отбелязано, че социалната компетентност се отнася до способност и готовност да се работи целенасочено с други хора, да се отчитат техните интереси и социално положение, да се спори с тях рационално и отговорно и да се стига до общо решение, както да се участва активно в професионалния и граждански живот [12]. В електронното обучение това означава да се съгласуват собствените цели, ценности, представи, начин на работа и привички с тези на групата и в този смисъл да се въздейства и върху поведението на тази група. Уменията, които формират социалната компетентност имат комплексен характер и са свързани тясно с други компетенции, например участието във форум освен разбиране на чуждите мотиви и позиции предполага умение за работа със самата медия, способност за комуникация и определени познания по съответната тема. В социалната компетентност като компонент от учебните цели на електронното обучение влизат:

- **емпатия** - способността за съпреживяване на ситуацията на другите хора, възприемане на техните потребности и адекватна реакция, демонстриране на уважение и разбиране към другите;
- **комуникационни умения** - осъществяване на контакт, разбираемо изразяване и активно слушане, даване на обратна информация, поставяне на подходящи въпроси и т.н.
- **умение за работа в екип и коопериране** - съвместно планиране и осъществяване на дейности и решаване на проблеми, разбиране и приемане на чуждата гледна точка, въздържане, конструктивно прилагане на собствените умения;

- **умение за справяне с конфликтни ситуации** - конструктивен подход към възникнали конфликти, посредничество, уреждане на спорове и развиване на готовност за компромиси;
- **толерантност** - разбиране за собствените предразсъдъци и стремеж към отстраняването им, приемане на различията;
- **интеркултурна компетентност** - желание за опознаване и приемане на чуждата култура и успешно (професионално) действие в чужда културна среда;

Заклучение

Вслушвайки се в справедливите и не толкова справедливи критики към електронното обучение може да се заключи, че неговото функциониране предполага и наличие на съответните дидактически, методически, медийни и социално-комуникативни компетенции у преподавателите, които изграждат даден електронен курс. Формирането на електронен ресурс е свързано не толкова с отговора на въпроса КАКВО - съдържание, основни, допълнителни материали и мултимедийни продукти, а по-скоро на въпроса КАК, т.е. по какъв начин ще бъде организиран учебния материал, за да се постигнат специфичните и общи учебни цели и да се даде възможност на учещите сами да управляват и контролират голяма част от учебния процес. Организацията на различните ресурси и средства за синхронна и асинхронна комуникация следва да бъде свързано с решаването на определена дидактическа задача посредством подходящи методически средства, за да не се превърне електронният курс в самоцел и безразборно струпване на материали и тестове без единна методическа концепция.

Използвана литература

- [1] Baacke, D., Medienpädagogik. Tübingen, 1997
- [2] Canale, M.; Swain, M., "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing", 1980. Applied Linguistics (1): 1-47. Retrieved June 27, 2012.
- [3] Chomsky, N., Rules and representations. The Behavioral and Brain. Sciences, 3, 1980, pp. 1-61.
- [4] Gelman, R., and Greeno, J. G. , On the nature of competence: Principles for understanding in a domain. In L. B. Resnick (Ed.), Knowing and learning: Essays in honor of Robert Glaser, Hillsdale, NJ: Erlbaum Associates, 1989 (pp. 125-186)
- [5] Green, N. & K., Kooperatives Lernen im Klassenraum und im Kollegium: Das Trainingsbuch. Grossburgwedel: Klett Verlag, 2007
- [6] Greeno, J. G., Riley, M. S. & Gelman, R., Conceptual competence and children's counting. Cognitive Psychology, 16, 1984, 94-143.
- [7] McCombs, B. L. & Marzano, R. J., Putting the self in self-regulated learning: The self as agent in integrating will and skill. Educational sychologist, 25, 1990, 51-69.
- [8] Schiersmann, C., Busse J., Krause, D., Medienkompetenz – Kompetenz für Neue Medien. Studie im Auftrag des Forum Bildung, 2002, <http://www.blk-info.de/papers/forum-bildung/band12.pdf>
- [9] Tulodziecki, G., Medien in Erziehung und Bildung. Grundlagen und Beispiele einer handlungs- und entwicklungsorientierten Medienpädagogik. 3. Aufl. Klinkhardt, Bad Heilbrunn, 1997
- [10] <http://www.oecd.org/edu/database.htm>
- [11] www.access.de/german/news/1356.asp
- [12] <http://www.gew.de/Binaries/Binary56903/Dok%2002-2009.pdf>